

शेतकरी संघटक

वर्ष १२ वे

अंक ६ वा

६ ऑगस्ट १९९५

पाक्षिक

वार्षिक वर्गणी रु. ३०

किंमत १ रूपया २५ पैसे

ग्रामपंचायत निवडणुका व महिला राखीव जागा

सहा वर्षांच्या विलंबानंतर झालेल्या, राजस्थानातील ग्रामपंचायतींच्या निवडणुकांचा कार्यक्रम ४ जानेवारी ते ७ फेब्रुवारी १९९५ या काळात पार पडला. ७३ व्या घटनादुरुस्तीने महिलांना राजकीय क्षेत्रात ३३ टक्के आरक्षण दिल्याने महिलांना पंच, सरपंच, प्रधान, जिल्हाप्रमुख इत्यादी पदांवर जाण्याचा मार्ग खुला झाला. पण, सरंजामशाही व्यवस्था 'महिला नेतृत्व' स्वीकारण्यास राजी दिसत नाही. परिणामतः, राखीव जागांवरील महिला पंच किंवा महिला सरपंच (सरंजामशाही व्यवस्थेत 'सरपंची') निवडण्याच्या बाबतीत बरीच मजेशीर उदाहरणे आढळून येतात. महिलांसाठी असलेली ही राखीव पदे बिनविरोध उमेदवार निवडून भरण्यात आली, त्या मतदार संघातील महिलांना या उमेदवार निवडीबाबत विचारण्यातही आले नाही. मात्र, काही ठिकाणी अशा निवडप्रक्रियेला हरिजन व महिलांनी विरोध केलेला दिसतो. त्यांत त्यांना यश मिळाले नसले तरी या विरोधाने हरिजन व महिला या समाजाच्या दोनही घटकांनी राजकीय क्षेत्रात आपले स्थान निर्माण करण्याचा आपला हक्क असल्याचा आग्रह

या कृतीने पुढे मांडला. या घटनांतून, आधीच्या व्यवस्थेतील प्रस्थापित, उच्चवर्णीय आपले राजकीय क्षेत्रातील प्रभुत्व टिकविण्यासाठी कोणत्या थराला जाऊन पोहचू शकतात याचेही प्रत्यंतर येते.

रामबाग पंचायत

बिकानेर जिल्ह्याच्या लुंकरनसार तालुक्यातील रामबाग पंचायतीची ही हकीकत. या पंचायतीमधील सर्व पंचांची निवड बिनविरोध करण्यात आली. या पंचायतीत रामबाग व अर्जुनसारसह पाच गावांचा समावेश आहे.

पंचायतीतील एकूण ३५०० मतदारांपैकी २००० मते जाट समाजाची असल्यामुळे तेथील राजकारणावर जाट जमातीचे प्रभुत्व आहे. ५०० मते

१९९० साली राजकीय क्षेत्रात महिलांसाठी राखीव जागांची निर्मिती शासनाने केली. त्याचवेळी शेतकरी संघटना व शेतकरी महिला आघाडीने राखीव जागांच्या संकल्पनेलाच विरोध केला होता. शेतकरी महिला आघाडीच्या चांदवड अधिवेशनात (नोव्हें. १९८६) पंचायत राज्याच्या निवडणुकांमध्ये १००% जागा महिलांनी लढविण्याचा निर्णय झाला होता. चार वर्षे शासनाने निवडणुका पुढे पुढे ढकलल्या आणि अगदीच गळ्याशी आले तेव्हा १९९० साली राखीव जागांची घोषणा झाली. शेतकरी महिला आघाडीने राखीव जागा सर्व आणि इतरही शक्य त्या बिनराखीव ठिकाणी निवडणुका लढविण्याची घोषणा केली. निवडणुका आणखी वर्षभर पुढे गेल्या. महाराष्ट्र शासनाने राखीव जागा ठरविण्याची बदलती पद्धत जाहिर केली. या पद्धतीमुळे, महिलांच्या प्रश्नांची जाण असलेल्या महिला कार्यकर्त्यांना राजकारणात, शासनाच्या निर्णय प्रक्रियेत भाग घ्यायला मिळणार नाही; फक्त पुढ्यांच्या घराच्या, नात्याच्या किंवा मर्जीतल्याच स्त्रिया या जागा अडवून ठेवतील असा इशाराही शेतकरी महिला आघाडीने दिला होता. आणि हे असेच बऱ्याच ठिकाणी घडत आहे असे गेल्या ग्रामपंचायत निवडणुकांत दिसून आले. त्यात सरपंचपदही 'लॉटरी' पद्धतीने राखीव झाल्याने त्यातही हाच अनुभव.

येथे राजस्थानमधील बिकानेर जिल्ह्याच्या दोन ग्रामपंचायतींच्या निवडणुकांच्या वेळेचे, मूळ इंग्रजी वृत्तांत मराठीत रूपांतरित करून दिले आहेत.

आपल्याकडेही, नुकतेच झालेल्या ग्रामपंचायत निवडणुकांत असे अनुभव आलेच असणार. महिलांची राखीव पदे विकासाच्या कार्यक्रमांची आखणी करतांना महिलांच्या दृष्टीकोनातून निर्णय व्हावे म्हणून महिलांना निर्णय प्रक्रियेत सहभागी होता यावे यासाठी तयार झाली. पण या पदांवर महिलांची निवड करतांनाच महिलांना बाजूला ठेवले जाते. अशा प्रसंगांचे संकलन मोलाचे ठरेल.

आपणास आलेले अनुभव अवश्यक कळवावे.

— संपादक

हरिजनांची व उरलेली इतर जातींत विभागलेली. या पंचायतीचे सरपंचपद महिलांसाठी राखीव. २७ जानेवारी १९९५ ला पाचही गावांतील जाट पुढ्यांची बैठक पथराम जाट यांचे घरी होऊन, पथराम जाट यांची पत्नी शांतीदेवी यांचे नाव बिनविरोध उमेदवार म्हणून सरपंचपदासाठी ठरविण्यात आले. फक्त पाचव्या इयत्तेपर्यंत शिकलेली शांतीदेवी सरपंच झाली की ती नावापुरतीच असणार, कारभार सगळा जाट पुढ्यांच्या हाती राहाणार असा त्या बैठकीचा सूर होता. बिनविरोध उमेदवार निवडीच्या या बैठकीतून गावांतील महिलांना व हरिजनांनाही वगळले होते.

हरिजनांनी सर्वांत कार्यचतुर अशा कलावती देवीला सरपंच पदासाठी उभे करण्याचे ठरविले. साहिब्राम नाईक या साध्या मेस्त्रीची पत्नी असलेल्या कलावतीने निवडणूक लढविण्यासाठी ७००० रुपये उभे केले. शेजारच्या वस्तीवरील एका शिक्षकाला बरोबर घेऊन काही हरिजन तालुक्याच्या गावी कलावतीसाठी जातीचा दाखला मिळविण्यासाठी चालले असता वाटेत पथराम व इतर जाट त्यांना आडवे आले आणि कलावतीचा उमेदवारी अर्ज भरण्यापासून त्यांना परावृत्त करण्याचा प्रयत्न करू लागले. उमेदवारी अर्ज भरण्याच्या निर्णयापासून हरिजन ढळत नाहीत असे दिसताच पथरामने आपल्या डोक्यावरील पगडी उतरून त्या हरिजनांच्यासमोर ठेवली. काय करावे हे न सुचल्याने सर्व हरिजन मंडळी इतर हरिजनांबरोबर चर्चा करण्यासाठी माघारी वळले. दरम्यानच्या काळात, हरिजनांवर त्यांनी कलावतीच्या उमेदवारीचा विचार सोडून घावा म्हणून प्रचंड दबाव

आणण्यात आला. नुकतेच जनता दलातून काँग्रेसवासी झालेले माजी आमदार मणिराम सियाग यांनीही हरिजनांवर दबाव आणला. शेजारच्या मोकलसार गावचे बिनविरोध सरपंच बच्चनसिंग या राजपूत नेत्याने तर हरिजन व जाट यांच्यामध्ये वाटाघाटींनी पक्का सौदा करण्याचेही आश्वासन दिले.

आणि सौदा झाला. स्टॅप पेपरवर लिहिलेल्या या सौद्याप्रमाणे 'कलावतीने उमेदवारी मागे घेतल्यास तिने आतापर्यंत केलेल्या खर्चाची भरपाई म्हणून १०,००० रुपये दिले जातील. तसेच, बदल्यात कलावतीच्या वॉर्ड क्र. १० मधील हरिजन उमेदवाराला उपसरपंचपद दिले जाईल; यात कुचराई झाल्यास पथराम हरिजनांना ४०,००० रुपये दंड भरेल.'

दहा नंबर वॉर्डातील राखीव हरिजन उमेदवार सुलतान नायक सही म्हणून फक्त नाव लिहू शकतो, इतर लिहिणे वाचणे शून्य; तो उपसरपंचपदी विराजमान झाला आहे, पाचवीपर्यंत शिकलेली शांतीदेवी राजस्थानातील ३००० महिला सरपंचांपैकी एक झाली आहे.

पण, रामबागमध्ये कुणालाही विचारा 'सरपंच कोण आहे?', झटकन उत्तर येईल, 'पथराम जाट.'

'सरपंची' कोण ठरवणार?

महिलांच्या राखीव जागांबाबत शासनाचा आदेश असला तरी बिकानेर जिल्ह्यातील गावागावांत 'बाईला पुढारपण जमेल का?', 'बाई अधिकाऱ्यांबरोबर विचारविनिमय करण्याच्या लायकीची आहे का?' यावर पुरुष गटागटाने चर्चा करीत आहेत. पंचायत समिती व जिल्हा परिषदेतील महिला राखीव जागांच्या

उमेदवारांची निवड राजकीय पक्षांनी परस्परच करून टाकली. ग्रामपंचायत निवडणुकांमध्ये पक्षांचा काही संबंध नसला तरी तिथेही महिला उमेदवार निवडीच्या प्रक्रियेतून महिलांना पूर्णतः वगळण्यात आले. महिला सरपंच किंवा पंच निवडतांना स्वतःच्या बुद्धीने न वागता पुरुष पंचांच्या आदेशाप्रमाणे वागतील अशाच महिलांची निवड करण्याचे प्रयत्न झाले. त्यामुळे, स्वतंत्र बाण्याच्या, सुशिक्षित म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या महिला कार्यकर्त्यांची, प्रस्थापितांच्या किंवा श्रीमंतांच्या बायकांच्या निवडीमुळे गळचेपी झाली.

मलिकसारसह बऱ्याच गावांची मिळून नव्यानेच तयार झालेली पीनपेरा ग्रामपंचायत. सरपंचाचे पद महिलांसाठी राखीव. पंचायत समिती व जिल्हा परिषदेची निवडणूक आटोपताच महिला सरपंचाच्या निवडीसाठी पुरुषांच्या छोट्या छोट्या बैठका झाल्या. शेवटी, २६ जानेवारी १९९५ रोजी गावात मोठी सभा झाली. सभेचा सूरच असा होता की, 'महिला सरपंच बिनविरोध निवडायची ती नावापुरतीच असणार, बाईच्या हाती कारभार गेला तर पुरुषांची प्रतिष्ठा ती काय राहाणार!' प्रत्येक जातीतल्या दोघांनी, पुरुषांच्या या अपेक्षांची पूर्ती करू शकेल अशा उमेदवारांची नावे सुचवावी असे सभेत आवाहन करण्यात आले. प्रदीर्घ विचारविनिमयानंतर, राजपूत सरंजामदार ठाकूर उदयसिंग यांची पत्नी रुख्मा कँवर यांची निवड योग्य होईल असा निर्णय घेण्यात आला. 'ठाकुरीन' असल्याने ती कधीच घराबाहेर पडत नाही त्यामुळे या पदावरील काम करतांना तिला तिच्या नवऱ्याच्या तालावरच नाचावे लागेल. सभेतील ३१

पुरुषांनी रुख्माच्या नावाची सरपंचपदासाठी सूचना केली आणि बिनविरोध उमेदवार म्हणून तिचे नाव जाहिर करण्यात आले. ठाकूर उदयसिंगाचीही पंच म्हणून निवड करण्यात आली कारण तो निवृत्त लष्करी अधिकारी आहे आणि त्याच्या निर्णया-विरुद्ध गावातील कोणीही अवाक्षरसुद्धा काढू शकणार नाही. सरपंचपदी रुख्माची निवड झाल्याची घोषणा माजी सरपंच उधराम प्रजापत यांनी केली.

पण, मालिकसारमधील काही 'नायकां'नी हा निर्णय अमान्य करून रुख्मा कॅवरच्या विरोधात, इशरनाथ नायकची मुलगी रुख्मिणी हिची उमेदवारी भरण्याचे ठरविले. रुख्मा कॅवरच्या निवडीसाठी झालेली सभा मलिकसार-पुरतीच मर्यादित होती, शेजारच्या गोपल्यान गावाला विचारात घेतले नव्हते. पण, या गावातील ६१२ मतदार उधराम प्रजापत (माजी सरपंच) व ठाकूर उदयसिंग याच्या शब्दाबाहेर जाणार नाहीत असा त्यांचा विश्वास होता. सभेनंतर सभेतील निर्णयाची सुवार्ता कळविण्यासाठी 'गोपाल्यान' येथे दोन दूत रवानाही झाले होते. पण, ग्रामीण महिलांमध्ये काम करणाऱ्या 'उत्साही महिला अभ्युदय' संस्थेच्या कार्यकर्त्यांनी गावकऱ्यांना सावध केले आणि 'ठाकुरीन' ची निवड बिनविरोध झाली नसून रुख्मिणी नायकही निवडणूक लढवीत असल्याचे सांगितले. आणि आपल्याला दोघांतून एकीची निवड करायची असल्याची माहिती दिली.

२७ जानेवारी रोजी मलिकसारमधील काही वजनदार माणसे गोपल्यानमध्ये येऊन, लोकांनी 'रुख्मा'च्या निवडीचा निर्णय मान्य

करावा असे सांगितले, त्यावेळी 'रुख्मिणी जोपर्यंत निवडणूक रिंगणात आहे तोपर्यंत आम्हाला तुमचा निर्णय मान्य होणार नाही' असे ठणकावून सांगितले. 'रुख्मिणीनेच जर का उमेदवारी मागे घेतली तर आम्ही तुमच्या बिनविरोध उमेदवाराच्या निवडीला पाठिंबा देऊ' असेही त्यांनी सांगितले. त्यामुळे रुख्मिणीमागे, उमेदवारी मागे घेण्यासाठी धोशा सुरू झाला; तिने आपली 'इज्जत' सांभाळण्यासाठी उमेदवारी मागे घ्यावी अशी भीतीही दाखविण्यात आली. रुख्मिणीने त्याला भीक न घालता सांगितले की, 'जो काही निर्णय व्हायचा, तो मतपेटीतच होईल'. 'रुख्माला आपल्या घराबाहेर पडून मतं मागण्यासाठी मतदारांच्या दारी येण्यास भाग पाडावे म्हणून मी ही निवडणूक लढवीत आहे' असेही तिने सांगितले. त्यामुळे भाजपाच्या प्रभावी नेत्यांना या निवडणुकीसाठी येऊन सतत सहा दिवस प्रचार करावा लागला.

रुख्मिणीजवळ साधनांचा तुटवडा. त्यात विरोधकांनी तिच्या जातीचा उल्लेख करून विखारी प्रचार केला. ते मतदारांना सांगत, 'ती (रुख्मिणी) जर निवडून आली तर तुम्ही तिच्या घरी पाणी पिऊ शकणार नाही. कारण ती खालच्या जातीतील स्त्री आहे.' त्याही पलीकडे, ठाकूर उदयसिंगने त्याची पत्नी निवडून यावी म्हणून ४० ते ४५ हजार रुपये खर्च केल्याची बोलवा आहे.

सुशिक्षित व कार्यकर्ती रुख्मिणी ठाकूरच्या साधनसंपत्तीपुढे पुरी पडली नाही. प्रशासनाचा हातभार आणि इतर अनुकूल घटकांचा लाभ असलेले ठाकूर घराणे विरोधात असतांना रुख्मिणीला ६५४ मते पडली, रुख्मिणी फक्त ४२२ मतांनी पडली.

अनिल कोकीळ यांचे निधन

२३ जुलै १९९५ रोजी सुरू झालेल्या 'दै. देशोन्नती' च्या नांदेड आवृत्तीचे संपादक अनिल कोकीळ यांनी दिनांक ३ ऑगस्ट १९९५ रोजी आपल्या राहात्या घरी गळफास घेतल्याने त्यांचे निधन झाले. ते ४५ वर्षांचे होते.

वृत्तपत्रकार म्हणून ते शेतकरी संघटनेचे हितचिंतक व काही काळ कार्यकर्ते होते. आताही दै. देशोन्नतीच्या माध्यमातून पुन्हा एकदा शेतकरी संघटनेच्या कार्यास हातभार लावण्याचा त्यांचा मानस होता.

त्यांच्या निधनाने आपला एक मित्र हरवला असे बऱ्याच कार्यकर्त्यांना जाणवत राहिल. 'शेतकरी संघटक' परिवार अनिल कोकीळ यांच्या कुटुंबियांच्या दुःखात सहभागी आहे.

अध्यक्षांचा दौरा

शेतकरी संघटनेचे अध्यक्ष श्री. शंकर धोंडगे व शेतकरी महिला आघाडीच्या अध्यक्षा सौ. इंदिराबाई पाटील यांचा महाराष्ट्र दौरा २५ जुलै १९९५ रोजी बीड येथून सुरू झाला असून, बीड, लातूर, उस्मानाबाद, सोलापूर, कोल्हापूर, सातारा-सांगली, पुणे, अहमदनगर, नाशिक, धुळे, जळगाव असा दौऱ्याचा पहिला टप्पा पूर्ण झाला आहे.

शेतकरी संघटनेच्या जिल्हातील बांधणीसाठी एक वर्ष पूर्णपणे देणारा जिल्हाप्रमुख नेमणे, जिल्हातील किमान एका तालुक्यात संपूर्ण बळीराज्य गावे बनविण्याचा संकल्प, महिला आघाडीची बांधणी यावर या दौऱ्यांतर्गत बैठकांमध्ये चर्चा व निर्णय होतात. विधानसभा निवडणुकीतील पराभवाची पार्श्वभूमी असली तरी बैठकांना कार्यकर्ते मोठ्या संख्येने व उत्साहाने हजर असतात.

स्वतंत्र भारत पक्षाने एकांडेपणा सोडावा

गेल ऑमव्हेट, कासेगांव (सांगली)

स्वतंत्र भारत पक्ष हा खुली अर्थव्यवस्था मानणारा महाराष्ट्रातील एकमेव पक्ष आहे. गेल्या विधानसभा निवडणुकीत हा पक्ष अपयशी झाला. त्यामुळे कार्यकर्ते खूप निराश झाले. अपयशाची कारणमीमांसा करताना काही कार्यकर्त्यांनी म्हटले की आपली भूमिका लोकांपर्यंत पोहोचली नव्हती किंवा आपली भूमिका लोकांना मान्य नव्हती म्हणून आपल्या बहुतेक उमेदवारांचा पराभव झाला. मला मात्र तसं वाटत नाही. कारण फक्त स्वतंत्र भारत पक्षाचाच पराभव झाला असे नाही, जवळ जवळ सगळ्याच पक्षांचा – पुरोगामी, डाव्या, लोकवादी, दलित, बहुजन अशा सर्वच पक्षांचा या निवडणुकीत पराभव झाला. त्यांचा पराभव (मूठभर मतदारसंघातील विजय वगळता) त्यांच्या भूमिकेमुळे झाला असे नाही, तो त्यांच्या राजकीय असमर्थपणामुळे झाला.

१९९० च्या विधानसभा निवडणुकीमध्ये हे सर्व पक्ष (ज्यांना काँग्रेसविरोधी व भाजप-शिवसेना विरोधी 'तिसरी आघाडी' म्हणतात) 'पुरोगामी लोकाशाही आघाडी' मध्ये एकत्र आले. 'पुलोआ'ला शेतकरी संघटनेचा पाठिंबा होता तसेच दलित चळवळीच्या महत्त्वाच्या गटाचाही पाठिंबा होता. म्हणजे, पुलोआची एकजूट व ताकद कमकुवत असली तरी एक प्रकारची आघाडी होती. त्यामुळे काँग्रेस, भाजप-शिवसेना व पुलोआ असे तीन प्रमुख उमेदवार त्या निवडणुकीत होते.

पण गेल्या, म्हणजे १९९५ च्या निवडणुकीची परिस्थिती वेगळी होती. काँग्रेसमधील बंडखोरी आणि 'तिसऱ्या आघाडी'तील विस्कळीतपणा यामुळे प्रत्येक मतदारसंघात एक काँग्रेस उमेदवार, एक बंडखोर काँग्रेस उमेदवार, एकमेकांना विरोध करणारे व एकमेकांना शिष्या घालणारे

तिसऱ्या आघाडीचे चारपाच उमेदवार, नव्यानेच जन्माला आलेल्या स्वतंत्र भारत पक्षाचा एक उमेदवार आणि या सर्वांच्या विरोधात भाजप-शिवसेना युतीचा एकच उमेदवार असे चित्र होते. लोकांना साहजिकच वाटले असणार की फक्त युतीचेच उमेदवार आपल्याला स्थिर व काही प्रमाणात कार्यक्षम सरकार देऊ शकतात. तिसऱ्या शक्तीच्या विस्कळीतपणामुळे व राजकीय असमर्थपणामुळे त्यांना कमी मते मिळाली व पडलेल्या मतांची विभागणी झाली. काँग्रेसच्या भ्रष्टाचाराविषयी असंतोषाचा फायदा हिंदुत्ववादी पक्षांना मिळाला.

स्वतंत्र भारत पक्षाला मोठे व्हायचे असेल, स्वतःची ताकद उभी करायची असेल, तर माझ्या मते, त्याला 'तिसऱ्या शक्ती'च्या व्यासपीटाचा घटक पक्ष बनून वाढावे लागेल. आज 'तिसरी शक्ती' अस्तित्वात नाही, तिची विस्कटलेली घडी नीट बसवण्याची त्या सर्वांना एकत्र आणून, तिला चांगले वळण देऊन परत एकदा

राजकीय आघाडी तयार करण्यात पुढाकार घ्यावा लागेल.

अशी नवीन पुरोगामी लोकशाही आघाडी केवळ संधीसाधू हितसंबंधांच्या आधारावर तयार होणार नाही; त्यासाठी राजकीय भूमिका लागणार आणि ही राजकीय भूमिका मुख्यतः 'सामाजिक खुली अर्थव्यवस्था' व 'बहुजनवाद' या मुद्द्यांवरच होऊ शकते असे माझे मत आहे.

सामाजिक खुली अर्थव्यवस्था

स्वतंत्र भारत पक्षाची भूमिका 'खुल्या अर्थव्यवस्थेवर केंद्रित आहे. 'खुली अर्थव्यवस्था' व 'सामाजिक खुली अर्थव्यवस्था' यांमध्ये फारच थोडा फरक असल्यामुळे तडजोडीची पण सुसंगत भूमिका म्हणून 'सामाजिक खुली अर्थव्यवस्था' आघाडीची भूमिका होऊ शकते व या आघाडीत स्वतंत्र भारत पक्ष भाग घेऊ शकतो.

'सामाजिक खुली अर्थव्यवस्था' म्हणजे काय? आम्ही 'खुली अर्थव्यवस्था' राबवणार म्हणजे आर्थिक सुधार अमलात आणणार पण हे सर्व सामाजिक जबाबदारी न सोडता करणार – शिक्षण, आरोग्य यांसारख्या सामाजिक सेवांवरचे खर्च कमी

येत्या लोकसभा निवडणुकीत –

लोकसभा निवडणुका जवळ येत आहेत. गेल्या विधानसभा निवडणुकीत स्वातंत्र्याचा – व्यक्तीच्या स्वातंत्र्याचा झेंडा घेतलेल्या 'स्वतंत्र भारत पक्षा'ला शेतकरी संघटनेने सर्व शक्तीने पाठिंबा दिला. खुल्या अर्थव्यवस्थेचा स्वीकार करणारा, शासनाची हरक्षेत्रातील एकाधिकारशाही झुगारून टाकणारा 'तीस कलमी' जाहिरनामा स्वतंत्र भारत पक्षाने जाहिर केला. स्वतंत्र भारत पक्षाची निर्मिती व निवडणूक यांमधील कालावधी अगदी थोडा होता त्यामुळे 'स्वातंत्र्या'चा हा विचार सर्वदूर पोहोचला नाही. विधानसभा निवडणुकीच्या निकालानंतर स्वतंत्र भारत पक्षाचे महासचीव श्री. एस्. व्ही. राजू व महाराष्ट्र राज्याचे निमंत्रक अॅड. मोरेश्वर टेमुर्डे यांनी महाराष्ट्रव्यापी दौरा करून स्वतंत्र भारत पक्षाचे जिल्हाप्रमुख नेमून पक्षाच्या बांधणीचे काम सुरू केले आहे.

येत्या लोकसभा निवडणुकीत शेतकरी संघटनेने काय भूमिका घ्यावी? स्वतंत्र भारत पक्षाने कोणत्या रणनीतीचा अवलंब करावा? शेतकरी संघटक या विषयावर चर्चा व्यासपीठ सुरू करित आहे. आपले विचार अवश्य कळवा.

या अंकात श्रीमती गेल ऑमव्हेट, शेतकरी महिला आघाडीच्या कार्यकर्त्या यांचे विचार प्रकाशित करित आहे.

– संपादक

करणार नाही, 'संघटित क्षेत्रा'तील निवृत्त कामगारांचे संरक्षण करणार, बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी कायदेशीरपणे व खुलेपणाने वागावे, पर्यावरणविषयक नियमांना धरून व्यवहार करावे, या कंपन्यांमध्ये दलित-बहुजन यांना व स्त्रियांना चांगल्या नोकऱ्या मिळाव्या आणि जेव्हा एखाद्या बहुराष्ट्रीय कंपनीस किंवा भारत शासनास शेतकऱ्याची जमीन कोणत्याही योजनेसाठी किंवा प्रकल्पासाठी हवी असेल तेव्हा संबंधित शेतकऱ्यांना खुल्या अर्थव्यवस्थेच्या नियमानुसार बाजारपेठेतील किंमत मिळेल याची काळजी घेणार. अशी असेल 'सामाजिक खुल्या अर्थव्यवस्थे'ची भूमिका.

कोणाच्या मनात शंका येईल की डावे पक्ष (कम्युनिस्ट, समाजवादी) किंवा जनता दल, बहुजन पक्ष असली भूमिका कसे काय स्वीकारणार? विशेषतः, डाव्या पक्षांनी आतापर्यंत 'नवे आर्थिक धोरण, गॅट करार व खुली अर्थव्यवस्था' यांना फक्त विरोधच करण्याची नकारात्मक भूमिका घेतली; खुल्या अर्थव्यवस्थेऐवजी भाजपा-राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाची 'स्वदेशी'ची भूमिका त्यांना जवळची वाटली. ही प्रवृत्ती ते कसे सोडणार?

आघाडी बनविताना डाव्या पक्षांची ही पूर्वीची भूमिका फारशी अडचण ठरू नये. आज परिस्थिती निर्माण झाल्यामुळे, औपचारिक भूमिका म्हणून त्यांचा खुल्या अर्थव्यवस्थेला विरोध असला तरी अनौपचारिकपणे, त्यांनी त्या व्यवस्थेची दिशा स्वीकारलीच आहे. एन्. टी. रामाराव लंडनला जाऊन परदेशी गुंतवणुकीची मागणी करित आहेत, उद्या लालू प्रसादही जाणार आणि कॉंग्रेस ज्योती बसू तर गेली दहा वर्षे त्यासाठीच परदेशी वाऱ्या करित आहेत. पश्चिम बंगालचे नवे औद्योगिक धोरण प्रसिद्ध आहे. म्हणजे विचार आणि प्रचार जरी गॅटविरोधी, एन्ऑनविरोधी, खुल्या अर्थव्यवस्थेविरोधी असला तरी 'आचार व

(पान ६ वर)

शेतकरी महिला आघाडीच्या कार्यकर्त्या चेतना गाला यांना अमेरिकेचा 'रिसोर्सफूल वुमन' पुरस्कार

म्हसवड येथील श्रीमती चेतना गाला यांना अमेरिकेच्या शालेर ॲडम्स फाऊंडेशनच्या वतीने रिसोर्सफूल वुमन सन १९९४ साठीचा पुरस्कार नुकताच जाहीर करण्यात आला आहे.

आशिया खंडामध्ये १० महिलांना सदर पुरस्कार दरवर्षी देण्यात येतो. भारतात दोन महिलांना हा पुरस्कार यावेळी देण्यात आला. त्यामध्ये श्रीमती चेतना यांचा समावेश आहे. ग्रामीण महिलांमध्ये राजकीय व सामाजिक जागृतीचे उल्लेखनीय कार्य केले म्हणून त्यांची या पुरस्कारासाठी निवड झाली आहे. सदर निवडीचे पत्र त्यांना १ जून ९४ रोजी तेथून पाठविले असून ते नुकतेच मिळाले आहे.

पुरस्कार म्हणून त्यांना १५०० डॉलर (म्हणजे सुमारे ५० हजार रुपये) मिळणार आहेत. त्यापैकी ५०० डॉलर त्यांना व उरलेले १००० डॉलर त्या सूचवितील त्या महिला संस्थेस देण्यात येणार आहेत.

श्रीमती चेतना या ३४ वर्षांच्या असून सन १९८३ ला त्या एम्. कॉम्. झाल्या. त्यानंतर त्यांनी श्री. शरद जोशी यांचे मार्गदर्शनाखाली शेतकरी संघटनेत कार्य केले. विहारमधील पीडित व त्रस्त महिलांना त्यांचे नावावर जमीन व्हावी म्हणून सन १९८० ते ८५ या काळात महिला आंदोलने तेथे केली व महिलांना न्याय मिळवून दिला. नंतर त्या सातारा जिल्हा शेतकरी संघटनेच्या महिला आघाडीच्या अध्यक्षा होत्या. याच काळात त्यांनी खटाव, जावळी, माण, पाटण आदी ग्रामीण भागात फिरून महिलांचे प्रश्न समजावून घेऊन महिला जागृतीचे कार्य केले.

म्हसवड शहर व ग्रामीण भागात वारंवार खंडित होणाऱ्या वीजप्रश्नाविरुद्ध, पिण्याच्या पाणीटंचाईविरुद्ध, गोरगरिव शेतकरी व महिला कुटुंबावर होणाऱ्या बँक जप्ती धोरणाविरुद्ध त्यांनी महिलांची तीव्र व दीर्घ आंदोलने केली. परित्यक्ता महिलांना न्याय मिळवून देणेबाबत पुढाकार घेतला. वळईसारख्या अनेक ग्रामीण भागात महिलांतर्फे दारूबंदीचे आंदोलन यशस्वी

पार पडले. स्त्रियांना मिळकतीचा समान अधिकार मिळावा, नैसर्गिक शेतीतील प्रयोग पार पाडावेत यासंबंधी त्यांनी मार्गदर्शनाची भूमिका चोख बजावली.

श्रीमती चेतना यांनी दिल्लीमधून प्रसिद्ध होणाऱ्या 'मानुषी' या इंग्रजी मासिकात महिला पंचायत, निवडणुकीतील अंतर्गत खेळी, पळशीचे स्त्रियांचे पॅनेल, तसेच अमृतसर विद्यापीठाच्या मासिकात श्रीमती चेतना यांनी लिहिलेले गॅट करार व मुक्त अर्थव्यवस्था हे इंग्रजी लेख विश्वभर गाजले.

सध्याही त्या म्हसवड विविध कार्यकारी सहकारी सेवा सोसायटी नं. २ च्या चेअरमन तसेच म्हसवड येथील जयप्रकाशनारायण पतसंस्थेच्या त्या विद्यमान चेअरमन आहेत. ग्रामीण महिलांचे प्रश्न कोणते? असे विचारता त्या म्हणाल्या - पंचायत विधेयकाची अंमलबजावणी होऊ लागल्याने महिलांना स्थानिक स्वराज्य संस्थेत व राजकीय क्षेत्रात ३० टक्के राखीव जागा प्राप्त झाल्या हे खूपच चांगले झाले. पण माणसारख्या दुष्काळी भागातील मजूर ऊसतोड, मातीकाम यासाठी कारखान्यावर वा वसईला, रंगकामात मुंबईला, मेंढपाळासाठी काळ्या रानाला जातात. मजुरांबरोबर महिला व मुलींचेही स्थलांतर होत रहाते. त्यामुळे मुलींच्या शिक्षणाकडे दुर्लक्ष होते. त्यामुळे महिलांमध्ये निरक्षरतेचे प्रमाण अधिक आहे. देशातील १०० टक्के स्त्रियांना वाजवी शिक्षण मिळाल्याशिवाय त्यांना स्वयंअधिकाराचा वापर करता येणार नाही. पंचायत विधेयकामुळे पूर्वीची पुरुष मक्तेदारी संपुष्टात आली. ग्रामीण महिलांमध्ये जागृती निर्माण करण्यासाठी गावोगावची महिला मंडळे, महिला संस्था, संघटना व कार्यकर्त्यांनी कार्य केले पाहिजे. त्यामध्ये ग्रामीण स्त्रियांना अग्रक्रमाने सहभागी करवून घ्यावे. त्यांना ज्येष्ठत्व द्यावे. राजकीय व सामाजिक क्षेत्रात महिलांना अधिकाधिक वाव व संधी मिळावी त्यासाठी मी सदैव प्रयत्नशील राहीन.

दै. पुढारी, दि. ७ जुलै १९९५ वरून

Posted at Market Yard, PSO, Pune 37. To
On 6th August, 1995

SHETKARI SANGHATAK
(Marathi Fortnightly)
Regd. No. 39926/83
August 6, 1995

PNCW 281

Licence
to post
without
prepayment
No. 87

(पान ५ वरून)

व्यापार' काँग्रेसपेक्षा फारसा वेगळा नाही. आज डाव्या पक्षांची औपचारिक भूमिका आणि अनौपचारिक (व्यावहारिक) भूमिका यांमध्ये मोठा फरक आहे व पक्षाच्या कार्यकर्त्यांच्या ते आता लक्षात यायला लागले आहे.

शिवाय, चीन व व्हिएतनामसारख्या देशांच्या कम्युनिस्ट पक्षांनी औपचारिक पद्धतीने 'समाजवादी खुल्या अर्थव्यवस्थे'ची भूमिका स्वीकारली आहे. मार्क्सने स्वतः 'खुली अर्थव्यवस्था' (Market Economy) आणि 'भांडवलशाही' यामध्ये फरक असल्याचे मांडले आहे, त्याच आधारावर काही मार्क्सवादी विचारवंतांनी 'समाजवादी खुल्या अर्थव्यवस्थे'चे म्हणजे 'Market Socialism'चे सिद्धांत मांडले आहेत. आता चीन आणि व्हिएतनाम ही कम्युनिस्ट राष्ट्रे परदेशी गुंतवणुकीला निमंत्रण देतात, निर्यातशेती करतात, गॅटचे (आता जागतिक व्यापार संघटनेचे) सभासद होण्यासाठी प्रयत्न करतात, सरकारी कंपन्यांचे खाजगीकरण सुरू करतात वगैरे गोष्टी कम्युनिस्टांची व्यावहारिक पातळीवर समाजवादी खुल्या अर्थव्यवस्थेचा स्वीकार करण्याच्या निदर्शक आहेत.

आता डाव्यांना 'सामाजिक खुली अर्थव्यवस्था' स्वीकारल्याशिवाय पर्याय नाही. नकारात्मक भूमिकेचे दिवस संपलेले आहेत. अर्थात, डाव्यांची 'समाजवादी खुली अर्थव्यवस्था' आणि स्वतंत्र भारताची

'सामाजिक खुली अर्थव्यवस्था' यांमध्ये काही फरक राहाणार आहेत, मतभेद राहाणार आहेत. पण राजकीय आघाडीमध्ये असे मतभेद अपरिहार्य असतात, त्यांवर मात करूनच अशी आघाडी बांधावी लागते.

बहुजनवाद

हीच परिस्थिती 'बहुजनवादा'बाबत आहे. बहुजन महासंघ व बहुजन समाज पार्टी यांचा महाराष्ट्रामध्ये पराभव झाला किंवा उत्तर प्रदेशामध्ये मायावतीने संधीसाधूपणाने भाजपाची मदत घेऊन बहुजनवादांकडून सरकार ताब्यात घेतले यामुळे 'बहुजनवाद' संपला असे नाही. भारताच्या विशेष सामाजिक परिस्थितीमध्ये पूर्वीच्या 'शूद्र-अतिशूद्र' जाती म्हणजे देशातील बहुसंख्य कष्टकरी जनता आज 'बहुजन' म्हणून किंवा 'दलित' म्हणून जातिव्यवस्थेमुळे होणाऱ्या शोषणाच्या विरोधात उभे राहू लागले आहेत.

'बहुजन' या शब्दाचा अर्थ वेगवेगळ्या पद्धतीने लावला जातो. भारतीय रिपब्लिकन पक्ष (भारिप) व बहुजन महासंघ यांनी हा अर्थ जास्त संकुचित पद्धतीने लावला आहे; 'दलित' पक्षाचे वेगळे अस्तित्व ठेवून 'बहुजन महासंघ' फक्त 'इतर मागासलेल्या जाती' साठी आहे असा त्यांनी अर्थ घेतला. यापेक्षा कांशीराम यांनी घेतलेला अर्थ जास्त व्यापक आहे. त्यांनी 'बहुजन'मध्ये दलित-शूद्रांबरोबरच मराठा, कुणब्यांसह सर्व शेतकरी जातीचा अंतर्भाव केला. त्याही पलिकडे धार्मिक अल्पसंख्यांकानाही त्यांनी त्यात धरले. ब्राह्मणांनी आपला 'ब्राह्मणवाद'

व जातिवाचक आडनावे सोडून आपल्याबरोबर 'बहुजन' म्हणून यावे असेही आवाहन त्यांनी केले. त्यांनी आपल्या भूमिकेचे वर्णन 'मनुवाद' विरुद्ध 'मानवतावाद' असे केले. अर्थात, आमचा लढा 'ब्राह्मणांच्या विरोधी' नाही, आमचा 'ब्राह्मणवादा'ला विरोध आहे असे जरी ते म्हणत असले तरी त्यांची कृती खूप ब्राह्मणविरोधी दिसते. पण, अशी जातीयवादी कृती केवळ दलित-बहुजन पक्षातच आहे असे नाही, ती सर्वच पक्षांत आहे.

काही कार्यकर्त्यांच्या मते 'बहुजन' म्हणजे सर्व उत्पादक जाती म्हणजे पूर्वाश्रमीचे शूद्र-अतिशूद्र, स्त्रिया, कामगार, शेतकरी. थोडक्यात, कष्ट करणारी बहुसंख्य जनता म्हणजे 'बहुजन'. या अर्थाला तात्त्विक आक्षेप असण्याची शक्यता नाही.

या सर्व परिस्थितीत स्वतंत्र भारत पक्षाने पुढाकार घेऊन या सर्व पक्षांची राजकीय आघाडी बांधण्याचा प्रयत्न केल्यास स्वतंत्र भारत पक्षाला एक राजकीय ताकद म्हणून वाढण्यास मोठा वाव आहे. सर्वच पक्षांपासून दूर राहिले तर एकाडेपणे या पक्षाची झपाट्याने वाढ होणार तर नाहीच पण देशाच्या अधोगतीस कारण ठरलेल्या भ्रष्ट काँग्रेसला सत्ताभ्रष्ट करणे आणि देशातील समाजजीवन नासवून टाकून देशापुढे आणखी अधोगतीचा धोका निर्माण करणाऱ्या जातीयवादी शक्तींना आवर घालणे या आपल्या ध्येयांच्या पूर्तीची वाटही दूर राहिल. ●

६ व २१ तारखेला प्रसिद्ध होतो.
प्रकाशन स्थळ व पत्रव्यवहाराचा पत्ता
अंगारमळा, मु. पो. आंबेठाण (४१० ५०१)
ता. खेड, जि. पुणे.

संपादक, मुद्रक, प्रकाशक
सुरेशचंद्र म्हात्रे
फोन : द्वारा - चाकण ५२३५४/५२४६८
एस्.टी.डी. - ०२१३५

पाक्षिक शेतकरी संघटक
मालक - मोहन बिहारीलाल परदेशी
मुद्रण स्थळ - गणेश प्रिंटर्स,
६९३, बुधवार पेठ, पुणे - २.